

KULTŪRINIO SĄMONINGUMO UGDYMAS¹

Egidijus Stancikas

Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija

Straipsnyje pristatomos teorinės išvalgos, siekiant aptarti kultūrinio sąmoningumo ugdymą/si. Straipsnio metodologinės nuostatos: Mezirow perspektyvos transformacijos ir patirtinio mokymosi teorijos. Šių teorijų prieigų pagrindu aptariamas kultūrinio sąmoningumo konceptas, įvairių autorių apibrėžiamas skirtingai, analizuojamas kultūrinio sąmoningumo turinys ir jo ugdymo/si metodai. Straipsnyje kultūrinio sąmoningumo ugdymas pristatomas kaip suaugusiųjų švietimo būdas. Atlikto empirinio tyrimo pagrindu atskleidžiamas suaugusių žiūrovų kultūrinio sąmoningumo kompetencijos lavinimosi vertinimas, jos galimas pritaikomumas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kultūrinis sąmoningumas, ugdymasis, suaugusiųjų švietimas.

Abstract

The article introduces the theoretical insights relevant to a discussion of the cultivation of cultural consciousness. It relies on the following methodological precepts: Mezirow's principles of transformational change and experiential learning theories. On the basis of the foregoing principles, the article discusses the concept of cultural consciousness, which various writers define differently, and analyzes the substance of cultural consciousness as well as the methods involved in its cultivation. In the article the cultivation of cultural consciousness is presented as a vehicle for adult education.

KEY WORDS: cultural consciousness, cultivation, adult education.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v69i1.1055>

Įvadas

Kultūra – neabejotinai vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių tiek visuomenės išsivystymo lygį, tiek paties žmogaus visavertį socialinį gyvenimą šiuolaikinėje visuomenėje. Paprastai net visuomenės išsivystymo lygis matuojamas, atsižvelgiant į kultūros veiklos sričių rezultatus. Kultūra tarnauja įvairių veiklos formų reprodukcijai, akumuliuoja ir transformuoja įvairias socialinio gyvenimo formas, sudaro iš esmės naują subjekto potencialą, kurio uždavinys – pereiti į aukštesnį visuomenės kultūros ir socialinio gyvenimo lygį. Nuo kultūros kokybės priklauso ir visuomenės augimas, o individo gyvenimo perspektyva – nuo dalyvavimo kultūriniame gyvenime.

---

¹ Mokslinis tyrimas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal visuotinės dotacijos priemonę.

LR Kultūros ministerijos užsakytam tyrime (Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimas, 2014) pabrėžiama, kad kitose visuomenėse pastebėti dėsningumai galioja ir Lietuvoje, taigi kultūrinėje veikloje dalyvaujantys gyventojai ir kultūrą vartojantieji akivaizdžiai yra visuomeniškesni, laimingesni, jaučiasi sveikesni, labiau pasitiki kitais ir t. t. Be to, minėtoje ataskaitoje teigiama, kad tarp dalyvaujančiųjų kultūrinėje veikloje šis ryšys yra stipresnis nei tarp vartojančiųjų kultūrą. Kalbant apie kultūros poveikio veiksnius, svarbus ne tik ryšio tarp dalyvavimo / vartojimo bei gyventojų socialumo patvirtinimas, bet ir priežastingumas, t. y. dalyvavimas kultūroje ir jos vartojimas nulemia didesnę socialumą bei stipresnę tapatybę ar atvirkščiai. Maždaug trečdalis tyrime dalyvavusių respondentų mano, kad dalyvaudami kultūrinėje veikloje jie tampa kūrybingesni ir patriotiškesni. Kita vertus, absoliuti dauguma nedalyvaujančiųjų nemano, kad dalyvaudami sustiprintų savo tapatybę ir padidintų kūrybingumą. Tad klausimas lieka neatsakytas, o tarpinė preliminari išvada būtų ta, kad dalyvavimas kultūroje ir jos vartojimas yra būtina, bet nepakankama socialumo ir pilietiškumo sąlyga.

Neabejotina, kad kultūra – tai sąmoningumo ugdymo instrumentas. Tai teigia ir mokslininkai (Chodzkiene, 2012; Melnikova, 2007; Kazragytė, 1994 ir kt.), kurių nuomone, tarp kūrybos, žmogaus ugdymo bei asmens gyvenimo įgūdžių yra nemažai paralelių. Visa tai suponavo mokslinę problemą: kokia yra kultūrinio sąmoningumo samprata ir kas laiduoja jo ugdymąsi?

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, apklausa raštu.

1. Tyrimo metodologija

Straipsnyje pateikiami empirinio žvalgomojo tyrimo rezultatai. Kiekybinis tyrimas vykdytas įgyvendinant Lietuvos mokslų tarybos dotacijos projektą „Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų lavinimo ir plėtros platforma“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-073).

Empiriniam tyrimui atlikti taikyta apklausa raštu. Tyrimo instrumentas sudarytas remiantis Europos Komisijos orientaciniais metmenimis (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai: Europos orientaciniai metmenys, 2007). Visi gebėjimai laikomi vienodai svarbiais, nes gali padėti puikiai orientuotis žinių visuomenėje. Daugelis gebėjimų persipina ir papildo vienas kitą: vienai sričiai būdingi aspektai stiprina kitos srities gebėjimus. Kultūrinio sąmoningumo ir raiškos kompetencijai išsiaiškinti parengtas klausimynas, kurį sudarė 8 klausimų blokai (bendrųjų kompetencijų aktualumas; demografiniai duomenys; asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetencijos aktualumo įvertinimas; asmenybės kultūrinio

sąmoningumo kompetencijos įgijimo būdai; asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetencijos įgijimo ir lavinimosi kliūtys; veiksniai, skatinantys lavinti asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetenciją; asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetencijos poveikis asmenų profesiniam gyvenimui [įsidarbinimui, užimtumo statusui ir kokybei ir kt.]; asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetencijos poveikis asmenų dalyvavimui visuomeninėje veikloje). Anketa pateikta elektronine versija, sukurta laisva prieiga kiekvienam suaugusiajam, todėl respondantai pasirinkti atsitiktiniu būdu. Tyrime dalyvavo 218 įvairaus amžiaus suaugusiųjų.

2. Metodologinės nuostatos

J. Mezyrow (1997; 2000) perspektyvos transformacijos teorija. Joje teigiama, kad suaugę žmonės tobulėja pamažu ir nuosekliai restruktūrizuodami diskusijų apibrėžtis, leidžiančias jiems kurti prasmes; žmonių požiūris į prasmes keičiasi, išklausius kitų žmonių požiūrius, pvz., kultūros renginiai, teatro spektaklio turinys, jo recenzijos, reklama ir t. t. Kai kurių autorių (Zubrickienė, Adomaitienė, 2011; Bulajava, 2007 ir kt.), nagrinėjusių perspektyvos transformacijos teoriją, teigimu, kritinis reflektyvumas ypač aktualus perspektyvos transformacijoje. Įsisąmoninimas to, kodėl suaugusieji suteikia vienokią ar kitokią prasmę juos supantiems tikrovės reiškiniams, ypač savo vaidmenims ir santykiams, – tai prasmų, kurias jie dažnai klaidingai aiškina ir neteisingai interpretuoja, procesas. Perspektyvos transformacija suprantama kaip emancipuojantis procesas, kai žmogus kritiškai įsisąmonina ir suvokia, kaip ir kodėl psichokultūrinių prielaidų struktūra neleidžia jam teisingai matyti savęs ir savo santykių. Šios struktūros pertvarkymas leidžia atlikti labiau inkliuzyvinę, diskriminuojančią patirties integraciją ir veikti atsivėlgiant į šį naują suvokimą (Bulajeva, 2007).

Patirtinio mokymosi filosofija, remiantis kai kuriais autoriais (Merriam, Caffarella, Baumgartner, 2007 ir kt.), pagrindinį dėmesį kreipia į suaugusius žiūrovus, kurie turi įvairių formalų ir neformalų išsilavinimą ir asmeninį (kultūrinį) kontekstą, juos vienija tai, kad yra suaugę ir turi ilgametę gyvenimo patirtį. Patirtinio mokymosi teorija remiasi situaciniu pažinimu ir enaktyvizmu, pabrėžia kultūrinio veiksmo ir jo analizės vaidmenį bei kritikuoja tuos, kurie mėgina atskirti *patirties* sąvoką nuo jos socialinių istorinių šaknų.

3. Kultūrinio sąmoningumo konceptas ir turinys

Mokslinėje literatūroje (Kolbergytė, Indrašienė, 2012; Gailienė ir kt., 2004 ir kt.) galima aptikti įvairių *sąmoningumo* atitikmenų: sąmonė, sąmonėjimas, įsisą-

moninimas, kritinis sąmoningumas, kritinė sąmonė, kritinis reflektavimas, kritinis mąstymas ir kt. (angl. *critical thinking, consciousness-rising (CR), critical consciousness*). Tačiau dažniausiai vartojamos dvi sąvokos: siauresne prasme – *supratimas, įsisąmoninimas, informuotumas* (angl. *self-awareness*), jos labiau atskleidžia žinias apie aplinką, domėjimąsi kažkuo; platesniu požiūriu sąmoningumas dažniau išreiškiamas kaip sąmonė, sąmoningumas, supratimas, suvokimas, pajautimas, savimonė (angl. *self-consciousness*), tai labiau susiję su kritiniu mąstymu, savęs ir aplinkos įprasminimu ir per tai atsirandančiu suvokimu (Kolbergytė, Indrašienė, 2012). Filosofas R. Descartes žmogų apibūdino kaip mąstančią esybę, kuri abejoja, supranta, teigia, prieštarauja, jaučia. Kalbėdamas apie išorinio pasaulio pažinimą ir suvokimą, filosofas samprotavo, kad pažįstamas ne pasaulis, o mūsų pačių psichinės būsenos ir intelektiniai aktai (Sikora, 2004). R. Descartes garsėjo posakiais: „mąstau, vadinasi, esu“, „abejoju, vadinasi, mąstau“, kurie iliustruoja žmogaus mąstymą ir kritinį sąmoningumą kaip egzistencijos pagrindą.

Sąmoningumo faktai, remiantis analitine filosofija, susiję su žmogaus elgsena, t. y. žmogaus pojūčiais, jausmais, nuostatomis, požiūriais, pomėgiais, norais, įsitikinimais, prisiminimais, motyvais, ketinimais, sprendimais, mintimis, suvokimais, vaizdiniais, svajonėmis ir t. t.

Sąmoningumas siejamas su visomis žmogaus gyvenimo sritimis (pradedant saviugda, savęs realizavimu profesinėje veikloje, pereinant prie santykių su šeima, draugais, galiausiai su visuomene). Be to, matyti, kad sąmoningumas susijęs su asmenybės efektyvumo skatinimu (kitaip – savikūra) ir savęs valdymu (kitaip – savivalda, savikontrolė), t. y. gebėjimu pritapti visuomenėje, atsakingai elgiantis (siekti savų tikslų, nepažeidžiant kitų žmonių teisių) (Kolbergytė, Indrašienė, 2012).

Pažymėtina, kad sąmoningumo formavimas yra proto ir patirties išdava. R. Descartes teigimu, pasaulio pažinimas ir sąmonės formavimas susiję su mąstymu (t. y. protu), o ne su jūslėmis. Tačiau pragmatinės pažinimo koncepcijos žmonės traktuoja kaip kūrybingus ir išradingus pasaulio interpretatorius – pasaulio, kurį kuriame mes patys. Tai reiškia, kad tam tikros sąvokos ir gyvenimo prasmės formuojasi tik atsižvelgiant į turimą patirtį, kitaip tariant, mes formuojame tokias prasmes, kurias sugebame suvokti bei įsisąmoninti patirdami išgyvenimus. Vadinasi, visos mūsų sąvokos ir įsitikinimai gali būti koreguojami pasitelkus mąstymą ir patyrimą. Tai reiškia, kad sąmoningumą reikia sustiprinti vertybėmis, tokiomis kaip atsakomybė, įsipareigojimas, kitaip tariant, asmuo prisiima individualią atsakomybę pačiam svarstyti, analizuoti, vertinti, priimti ar atmesti tam tikrų reiškinių esmę, nuspręsti, kuo vadovaujantis formuos savo požiūrį bei veiksmus ateityje (Kolbergytė, Indrašienė, 2012).

Mokslinės literatūros analizė (Kolbergytė, Indrašienė, 2012; Bulajava, 2007 ir kt.) leidžia skirti keletą pagrindinių sąmoningumo ugdymo veiksmų: tinkama

aplinka ir situacija, poreikis įgyti ar gausinti žinias ir galimybių įvardyti patirtis. Taigi sąmoningumo formavimosi procesas priklauso nuo žmogaus patirties ir mąstymo procesų, kuriuos skatina paties žmogaus asmeninė domėjimosi, kas vyksta pasaulyje, motyvacija, tam įtakos turi ir visuomenės struktūrų poveikis.

Kultūrinį sąmoningumą galime apibūdinti kaip įvairių kūrybinių idėjų, patirties ir emocijų išraiškų įvairioje terpėje, įskaitant muziką, scenos meną, literatūrą ir vizualųjį meną, svarbos suvokimą (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys, 2007). Kultūrinio sąmoningumo svarbą pažymi A. Maceina (2002). Filosofas teigia, kad kiekvienas žmogus atsakingas už kultūros ir net už viso pasaulio vyksmą: dabar žmogus jau nėra aklas kultūrinės pažangos įrankis, bet sąmoningas jos vykdytojas (Maceina, 2002). Žmogus turi prisidėti ten, kur prigimtis apardyta, kur netikslingai veikia jos dėsniai, kur natūrali jų eiga buvo iškreipta pašalinių veiksnių. Čia sąmoningas kultūrinis veikimas turi būti dvejopas: atitaisyti tai, kas iškreipta, kartu stumti priekin šią „sužeistąjį padarą“ (Maceina, 2002, p. 574).

I. Krasner (1999) skiria tris pagrindinius kultūrinio sąmoningumo lygmenis: kultūrinius formalumus (angl. *cultural conventions*), socialines mandagumo formas (angl. *social amenities*) ir konotacijas (angl. *connotations*). Pirmajai grupei priskiriami pasisveikinimai ir atsisveikinimai, kreipiniai, padėka, komplimentų sakymas bei priėmimas ir pan., kurie visada papildomi neverbalinėmis komunikacijos priemonėmis, tokiomis kaip gestai, mimika, prisilietimai, akių kontaktas ir t. t. Socialinio mandagumo formos, tokios kaip pagyrimas, atsisakymas, įsakymas, skundas ir kt., visada lydimos etiketo normų. Konotacijos – tai sritis, kurioje, pasak mokslininkės, kalba ir kultūra susilieja ir padeda išryškinti kultūrinius skirtumus, čia konotacijos skiriasi atsižvelgiant į kontekstą.

Mokslinėje literatūroje kultūrinis sąmoningumas įvardijamas kaip vienas pagrindinių komponentų. Autoriai (Mažeikienė, Loher, 2008 ir kt.) kultūrinį sąmoningumą taip pat prilygina aukščiausiam tarpkultūrinės kompetencijos lygiui. Jų teigimu, jis apima žinias, nuostatas ir elgesį. Pasak N. Mažeikienės ir D. Loher (2008), tik pasiekus aukštą tarpkultūrinės kompetencijos (žinios, nuostatos, gebėjimai) lygį tikslinga kalbėti apie kultūrinio sąmoningumo išsiugdymą. Kultūrinis sąmoningumas brandinamas mokantis visą gyvenimą. Kaip ir tarpkultūrinė kompetencija jis yra ugdymo(si) rezultatas, kurio siekiama visą gyvenimą. Teatras pasižymi išskirtinėmis galiomis kurti ir formuoti socialinius ryšius, todėl padeda efektyviai atskleisti kultūrinį sąmoningumą. Teatras – palanki erdvė ugdyti žmogaus kūrybiškumą, kritinį mąstymą, leidžiant įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Estetinis požiūris aprėpia visus komunikacinius ir kūrybinius reiškinius, stengiasi atskleisti tai, kas juose yra meniška ir estetiška.

Analizuodami kultūrinio sąmoningumo konceptą neišvengiamai mąstome apie žmogaus ugdymą kultūroje. U. Eco (Mažeikienė, Loher, 2008) teigimu, pedagoginė meno paskirtis – skatinti sąmonės veiklą, o ši turėtų skatinti praktinius veiksmus. Menas leidžia kitaip pažvelgti į daiktus ir susieti juos naujais ryšiais, kaip santykinį reflektą priimti idėją ir kurti darbinius modelius su daugybe papildomų sprendimų. U. Eco požiūriu, tokie modeliai leidžia suvokti tikrovę, kurią formuoja kultūra. Šiuo požiūriu meno procesai gali suteikti vaizdinių nuorodas, leidžiančias judėti šiame pasaulyje. Kultūros suvokimo pokyčiai kelia naujus reikalavimus ugdymui. Kūrybiškumas yra vidinė pažinimo funkcija, atsiskleidžianti per socialinius ir kultūrinius reiškinius. Kūrybiškumą galime suprasti kaip žmogišką savybę, kuriai įtakos turi kompetencija, kūrybinio mąstymo įgūdžiai ir motyvacija.

4. Kultūrinio sąmoningumo ugdymas kaip suaugusiųjų švietimas

Geras savo kultūros išmanymas ir tapatumo jausmas gali būti atviro požiūrio į kultūrinės raiškos įvairovę bei pagarbos jai pagrindas. Teigiamas požiūris taip pat reiškia kūrybiškumą ir norą lavinti estetinį gebėjimą, pasitelkiant meninę savi-raišką ir dalyvaujant kultūriniame gyvenime (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys, 2007).

Kultūrinio sąmoningumo ugdymas prilygsta kūrybiškumui, kuris yra visas gyvenimo sritis persmelkianti, visa apimanti žmogaus veikos ypatybė, nepaprastas sugebėjimas, priskirtinas konkrečioms grupėms, individams ar konkrečios veiklos sritims, ypač meninei. Neįmanoma išugdyti kultūrinio sąmoningumo, neugdant savo kūrybiškumo. Remdamiesi daugeliu kūrybiškumo apibrėžimų galime teigti, kad kūrybiškumas yra naujų idėjų kūrimas, sprendimų suradimas arba esminis problemų performulavimas, kas paprastai yra dramos teatro veikla.

Kultūrinio sąmoningumo ugdymasis yra nuolatinis procesas, nukreiptas į tikslą, kuris arba yra reikšmingas individui, arba naudingas visuomenei. Kūrybinis mąstymas turi skatinti sukurti ką nors naujo, unikalaus. *Intelektu* sąvoka daug platesnė, ji apima ir kitas proto savybes bei gebėjimus, ne tik mąstymą. Kūrybiniai gebėjimai daug priklauso nuo turimų žinių (ne įsimintinų, tokių, kuriomis individas gali laisvai operuoti) kiekio ir kokybės.

Kultūrinio ugdymo gairės gali pagerinti bendrą visų interesų grupių supratimą apie meninio ugdymo svarbą ir jo esminę įtaką švietimo kokybei. Geroji praktika kultūrinio ugdymo srityje yra praktinis požiūris, kuris galėtų tapti nuolat tobulinamu baziniu dalyku. Čia atsiskleistų konkretūs pokyčiai ir žingsniai, būtini siekiant strategiškai įgyvendinti meninio ugdymo planus švietimo (formalaus ir neformalaus) sistemoje. Būtų galima sukurti tvirtą pagrindą, kuriuo remiantis ateityje būtų

priimami sprendimai ir atliekami veiksmai šioje srityje. Meninė kūryba yra natūralus kiekvieno kultūringo žmogaus poreikis, skatinantis asmens kūrybinių galių sklaidą. Tai vienintelis tam tikrų pasaulio aspektų pažinimo ir buvimo jame būdas, kurio negalima pakeisti kitu. Kultūra ir jos formos suteikia galimybę savitai išreikšti vidinį pasaulį ir reaguoti į aplinką, moko kūrybiškai veikti ir mąstyti.

Kultūriniu ugdymu siekiama ne pristatyti meno, kultūros turtus, bet atgaivinti, praturtinti ugdytinių pojūčius, atskleisti besimokančiojo vidines galias, veiksmingai ir harmoningai ugdyti asmenybę. Kultūros paskirtis šiame amžiuje – puoselėti ugdytinio meninį jautrumą, padėti jam atskleisti, pajusti bendravimo ir asmeninės kūrybos džiaugsmą.

Kultūros pedagogikos pagrindiniai tikslai, kaip ir suaugusiųjų švietimo, diegti žmonėms vertybes, mokyti suvokti savus poreikius, pareigas ir viską, kas siejasi su žmonija. V. Matonio (2000) teigimu, žmogų galima pažinti ir suprasti per istoriją ir kultūrą, kuri aktyvina jo dvasinius poreikius. Kultūra ir jos supratimas yra istoriški. Kad ir ką sakytų menotyrininkai bei estetikai apie meninės kultūros pasaulio savarankiškumą, kultūra visada egzistuoja konkrečioje visuomenėje ir yra glaudžiai susijusi su epochos dvasia. Ji išreiškia savo laiką, racionalumo ir emocionalumo atmosferą, kuri viešpatauja aplinkui, žmonių idealus ir orientyrus. Visa tai kultūra pateikia savitu pavidalu, kuris nedubliuoja tiesiogiai egzistuojančių socialinių santykių, tačiau laikmečio atspaudas aiškiai matomas ne tik literatūroje, teatro kūriniuose, bet ir muzikoje, dailėje, skulptūroje.

Teigtina, kad kultūrinis ugdymas, pasireiškiantis per meną, tapybą, poeziją, kiną ir kitus kūrinius, lavina suaugusiojo estetinį skonį, suteikia būtinų kultūrinių žinių. Suaugusiųjų švietimo procese galima taikyti ištisą kultūrinių metodų paletę: psichodramos elementus, dramaturgijos kūrimą, lėlių teatrą ir t. t. (Čeredaitė, 2006). J. L. Moreno (Čeredaitė, 2006) sugalvoti psichodramos elementai, kaip apsikeitimas vaidmenimis, vaidmenų repetavimas, veidrodis, dubliavimas ir kt., padeda įsigilinti į žmogaus mintis, suvokti esamas problemas ir ieškoti būdų, kaip jas spręsti. Vaidmenų metodas apibūdinamas kaip laisvas, spontaniškas, kūrybinis, socialinis dalyvių žaidimas pagal pačių pasirinktus siužetus, vaidmenis, savarankiškai plėtojant turinį, atliekant veiksmus su daiktais ir žmonėmis. Europoje, ypač Anglijoje ir Skandinavijos šalyse, plačiai taikomi interaktyvūs dramos metodai populiarėja ir Lietuvoje. Kadangi terminai nėra nusistovėję, šie metodai įvardijami skirtingai: proceso drama, taikomasis teatras, socialinė drama, forumo teatras ir kt. Proceso drama yra vienas iš teatro žanrų įtraukiant žiūrovus, kur pagrindinis vaidmuo tenka dalyviams. Proceso dramos tikslas – naudojant asmeninį patyrimą didinti empatiškumą (gebėjimą suprasti kito jausmus ir požiūrį, elgesio priežastis), keisti savo iracionalius įsitikinimus, nuostatas ir neveiksmingas elgesio strategijas. Šis metodas sėkmingai taikomas socialinių kompetencijų didinimo, konfliktų

sprendimo, komandos darbo gerinimo, probleminių asmenų elgesio korekcijos ir daugelyje kitų socialinės komunikacijos sričių. Dalyvių tikslas – vaidinant atrasti tam tikro reiškinių ir svarbaus jų gyvenimo įvykio ryšį. Proceso dramos metodas skatina mokymosi motyvaciją, didina pasitikėjimą savimi, padeda lavinti tarpasmeninius ir socialinius santykius, žadina vaizduotę ir jausmus, suteikia galimybę mokytis įvairių dalykų patrauklia forma.

Instrumentinio požiūrio į vaidybos meną laikosi vadinamoji drama, suprantama kaip dalykų mokymo(si) metodas ir kaip savita vaidybinio ugdymo kryptis.

Įvairiais meno mokymo metodais pagrįstas suaugusiųjų švietimas svarbus tuo, kad skatina remtis savo patirtimi, asmeniniais išgyvenimais ir pojūčiais. Dalyviai, naudodamiesi raiškos priemonėmis, kurias matė scenoje, suvokia, kad šios jiems bus svetimos, neišplauks iš jų individualybės ir bus neįtaigios. Tai vadinamieji štampai, stereotipai.

Kai kurių autorių (Kazragytė, 2008; Tupikienė, 1998 ir kt.) nuomone, suaugusiųjų švietimas, taikant kultūros ir meno ugdymo metodus, skatina kiekvieno asmens spontaniškumą, kūrybiškumo atradimą ir panaudojimą, padeda žmonėms atrasti savąjį pajėgumą. Teatras – tai socialinio pasikeitimo metodas, skatinantis aktyvų besimokančiųjų įsitraukimą per teorines improvizacijas ir dramos proceso veiklas. Įvairių technikų taikymas leidžia išlaisvinti pasikartojančias emocijas, spręsti problemas, įveikti krizes, ieškoti ir atrasti alternatyvių bei priimtinių sau ir kitiems priemonių.

5. Tyrimo rezultatai

Vis labiau švietimas skverbiasi į visuomenę, darydamas poveikį vienai ir kitai reikšmingai sričiai. Bendrųjų kompetencijų (BK) įvaldymą, gebėjimą jas panaudoti įvairiose veiklose, jų kaitą lemia daugybė veiksnių, kuriems turi įtakos politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai visuomenės gyvenimo pokyčiai. Siekdami veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, suaugusieji turi įgyti ir plėtoti bendrąsias kompetencijas, kurios yra būtinos, siekiant mokytis visą gyvenimą (MVG). Nuolatinė suaugusiųjų MVG programa pabrėžia, kad inovatyvumu grindžiamai visuomenei ir ekonomikai būtina geriau ir tikslingiau panaudoti savo žinias, įgūdžius bei gebėjimus. Svarbiausi mokymosi visą gyvenimą (MVG) siekiniai, apibrėžti UNESCO Delorso pranešime „Mokymasis: vidinis lobis“ (1996), – tai mokymasis gyventi kartu, mokymasis žinoti, mokymasis veikti ir mokymasis būti. Bendrosiose Europos Komisijos rekomendacijose apie bendrąsias kompetencijas, akcentuojami gebėjimai, skatinantys socialinę integraciją, aktyvų pilietiškumą, produktyvų užimtumą (Recommendation of the European Parliament and of the Council,

2006). Todėl svarbu, kad kiekvienas asmuo pagal savo poreikius ir išgales tobulėtų kaip asmenybė, išreikšdamas pilietinę ir tautinę savimonę atskleistų bendrąsias kompetencijas. Taigi MVG esmę glaustai galima taip nusakyti: svarbiausia dėmesį sutelkti į suaugusiojo asmenybės lavinimąsi, aktyvų, sąmoningą dalyvavimą ir gebėjimą save realizuoti.

Apklausoje dalyvavusių respondentų amžius – nuo 18 iki 59 metų, 31 % priklausė 50–59 metų amžiaus grupei. Aktyvūs buvo ir trečiosios amžiaus grupės suaugusieji (40–49 m.), t. y. ketvirtadalis visų dalyvavusiųjų. Tyrime dalyvavo dauguma (64 %) moteriškos lyties atstovių ir tik 36 % – vyrų. Tai rodo, kad moterys į tyrimą įsitraukė aktyviau nei vyrai.

Dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą atskleidė, kad daugiausiai jų turėjo aukštąjį išsilavinimą (81 %). Nedidelė (septintadalis) dalis dalyvavusiųjų turėjo profesinę kvalifikaciją (14 %) ir tik 5 % turėjo vidurinį išsilavinimą. Gauti rezultatai atskleidė, kad respondentų užimtumas yra įvairus, vis dėlto didesnė dauguma – dirbantys žmonės (76 %). Tik 13 % respondentų turi savo verslą. Tiriamųjų gyvenamoji vieta – dominuoja miestas (94 %), tik maža dalis (13 %) dalyvavusiųjų apklausoje gyvena kaimo ar gyvenvietės vietovėje.

Respondentų pageidauta, taikant rangavimo principą, įvertinti savo asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetenciją. Grafoje „labai gerai“ pažymėjo gebėjimą pritaikyti meninės kūrybos elementus profesinėje veikloje ir kasdieniame gyvenime (51 %). Kiek mažiau, tačiau labai gerai vertino gebėjimus bendrauti su kitais kultūros ir meno klausimais (45 %), plėtoti ir turtinti savo kultūrinį akiratį (42 %).

„Vidutiniški“ gebėjimai pasiskirstė maždaug vienodai, išskyrus gebėjimą pritaikyti meninės kūrybos elementus profesinėje veikloje ir kasdieniame gyvenime (27 %). „Silpnai“ ir „nežinau“ pasiskirstė mažėjančia seka.

Paklausus tyrimo dalyvių apie kliūtis, su kuriomis susiduria lavindami asmenybės kultūrinio sąmoningumo kompetenciją, rezultatų skalėje išryškėjo įvairovė. Didžiausia kliūtis, respondentų nuomone, – laiko trūkumas (34 %). Kita respondentams svarbi priežastis – lėšų trūkumas (19 %). Tyrimas atskleidė, kad respondentus veikia įvairios kliūtys, tokios kaip mokymosi paslaugų brangumas (9 %), kultūrinių renginių (6 %), mokymosi priemonių (3 %), vidinės drąsos (8 %), aplinkos pritarimo ir palaikymo (8 %) trūkumas, menkas sugebėjimas pritaikyti mokymosi metu įgytas žinias, įgūdžius ir gebėjimus (3 %), kt.

Nenoro mokytis (1 %) ar mokymosi prasmės nebuvimo (1 %) respondentai neišsakė. Tačiau išsamiau išanalizavus gautus rezultatus, galima teigti, kad suaugusiesiems dažniausiai trūksta vidinės paskatos arba aiškių motyvų nuolat lavintis ir tobulėti. Suaugusiojo poreikį mokytis lemia tam tikrų tikslų turėjimas. Taigi motyvacija gali gerokai išaugti, tada bus lengviau įveikti ir kliūtis.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad asmens kultūrinio sąmoningumo gebėjimai yra aktualūs dalyvaujant visuomeninėje pilietinėje veikloje. Tai patvirtina gauti tyrimo rezultatai. Paaiškėjo, kad ryškiausiai gebėjimai atsiskleidžia dalyvaujant vietos bendruomenės veikloje (gebėjimas pritaikyti meninės kūrybos elementus profesinėje veikloje ir kasdieniame gyvenime [41 %], gebėjimas bendrauti su kitais žmonėmis kultūros ir meno klausimais, plečiant ir turtinant kultūrinį akiratį [36 %], gebėjimas analizuoti meno kūrinius ir interpretuoti jų perduodamą žinią, vertinant jos aktualumą [31 %]). Kultūrinio sąmoningumo gebėjimai padeda, siekiant skatinti naujas vietos bendruomenės veiklas. Paminėtini šie gebėjimai: domėjimasis menu ir meno poreikio jautimas (30 %), gebėjimas plėsti savo kultūrinį akiratį ir jį kryptingai turtinti (29 %). Vertinant respondentų pasisakymus paaiškėjo, kad kultūrinį sąmoningumą ir asmens pilietiškumą būtina suvokti kaip atsakomybės idėją. Tik asmuo, gebantis išsikelti tikslus ir ieškantis būdų, kaip juos realizuoti, gali būti atsakingas už tokio pasirinkimo pasekmes.

Išvados

1. Atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad *kultūrinio sąmoningumo* fenomenas yra labai plati sąvoka, apimanti žinias apie tikrovę, apibūdinanti žmogaus gebėjimus stebėti, pažinti, suprasti save bei aplinką, atsakingai analizuoti ir suvokti savų įsitikinimų, vertybių bei elgesio prasmes ir pagrįstumą, kritiškai mąstyti, t. y. atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo, gebėti atskirti faktus ir nuomones, analizuoti bei interpretuoti realybės problemas ir dviprasmybes, kritiškai kvestionuoti socialinių reiškinių prielaidas, pasitelkus turimą patirtį, skatinti ne tik prasmines suvokimo transformacijas, bet ir imtis aktyvių veiksmų, siekiant realybę keičiančių ir išsilaisvinančių pokyčių.
2. Suaugusiųjų švietimo procese taikomi tie patys pagrindiniai principai: motyvacija, laisvė, interesas, kultūrinė branda, žinių troškimas, autonomiškumas, refleksija. Suaugusiųjų švietime taikoma nemažai meninio ugdymo metodų: vaidybiniai žaidimai, vaidmenys, improvizacija, veidrodis, dubliavimas, siužetais, savarankiškas turinio plėtojimas, veiksmai su daiktai ir žmonėmis, kt. Suaugusiųjų švietimas ir kultūrinio sąmoningumo ugdymo(si) procesas yra glaudžiai susiję, vienas kitą papildo, taip sudarant sąlygas formuoti brandžiai ir visapusiškai išsilavinusiai asmenybei. Mokslinės literatūros analizė leidžia skirti šiuos pagrindinius kultūrinio sąmoningumo ugdymo(si) principus: tai visą gyvenimą trunkantis procesas, pasirengimas nežinomai ateičiai; tai ne profesijos mokymasis,

o savanoriškas gero, džiaugsmingo, prasmingo gyvenimo patyrimo bei galimybių plačiau atsiskleisti individo asmenybei ieškojimas, išmokimas keisti savo įpročius, pasitelkti kitų motyvų, turėti kitų interesų.

3. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad kultūrinio sąmoningumo kompetencija suaugusiojo gyvenime vis labiau populiarėja. Šiandien labiau nei kada nors anksčiau svarbu, kad suaugusieji ištrauktų į pilietinę bendrystę, puoselėtų toleranciją ir darnų įvairių kultūrų sugyvenimą, tačiau suaugusiesiems dažniausiai trūksta vidinės paskatos arba aiškių motyvų nuolat lavintis ir tobulėti, o suaugusiojo poreikį mokytis lemia tam tikrų tikslų turėjimas. Tik asmuo, gebantis išsikelti tikslus ir ieškantis būdų, kaip juos realizuoti, gali būti atsakingas už tokio pasirinkimo pasekmes.

Gauta 2015 01 30

Pasirašyta spaudai 2015 03 17

Literatūra

- Bendrieji visų gyvenimų trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys.* (2007). Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 12 p.
- Bulajava, T. (2007). Suaugusiųjų ugdymas: kritinio sąmoningumo link. *Logos*, Nr. 50: 167.
- Chodzkienė, L. (2012). *Europos Sąjungos pedagogo tarpkultūrinė komunikacinė kompetencija ir jos tobulinimo socioedukaciniai veiksniai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Edukologija.
- Čeredaitė, A. (2006). Teatro metodų taikymas asmenybei ugdyti. *Kultūros aktualijos*, Nr. 2 (49): 10–14.
- Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (2004). *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Garnelis.
- Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo ataskaita.* (2014). Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Parengė: UAB „Socialinės informacijos centras“ ir UAB „ESTEP Vilnius“.
- Kazragytė, V. (2008). *Priešmokyklinio amžiaus vaikų vaidybos gebėjimų ugdymas*. Monografija. Teatro edukologija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Kolbergytė, A., Indrašienė, V. (2012). Saviugdros formavimosi kontekstas. *Socialinis darbas*, Nr. 12(1): 137–150.
- Krasner, I. (1999). The Role of Culture in Language Teaching. *Dialog on Language Instruction*, Vol. 13, No. 1, 2: 79–88.
- Maceina, A. (2002). Pedagoginio vitalizmo problema. *Raštai*, t. 8. Vilnius.
- Matonis, V. (2000). *Meninis ugdymas nūdienėje kultūroje*. Šiuolaikinės meninio ugdymo koncepcijos meninio ugdymo teorija JAV. Vilnius: Enciklopedija, p. 7–23.
- Mažeikienė, N., Loher, D. (2008). Competence of University Teachers and Graduate Students for International Cooperation. *Socialiniai mokslai*, Nr. 2 (60): 48–65.
- Melnikova, R. (2007). *Integruotos teatro ir etikos pamokos*. Vilnius: Enciklopedija.
- Mezirow, J. (2000). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. (1997). Transformative learning: Theory to practice. *New directions for adult and continuing education*, Vol. 74: 5–12. Available: Academic Search Premier.
- Merriam, S. B., Caffarella, R. S., Baumgartner, L. M. (2007). *Learning in Adulthood: A comprehensive guide*. San Francisco: Jossey Bass.
- Sikora, A. (2004). *Šusitikimai su filosofija: nuo Herakleito iki Huserlio*. Vilnius: Alma littera.
- Tupikienė, L. (1998). *Mokyklos ir teatro sąlyčių taškai. Mokykla ir teatras*. Straipsnių rinkinys. Kaunas: Šviesa.

THE CULTIVATION OF CULTURAL CONSCIOUSNESS

Egidijus Stancikas

Summary

The article introduces the theoretical insights relevant to a discussion of the cultivation of cultural consciousness. It relies on the following methodological precepts: Mezirow's principles of transformational change and experiential learning theories. On the basis of the foregoing principles, the article discusses the concept of cultural consciousness, which various writers define differently, and analyzes the substance of cultural consciousness as well as the methods involved in its cultivation. In the article the cultivation of cultural consciousness is presented as a vehicle for adult education.

Culture and education are undoubtedly among the most important factors, determining the society development level and the person's full-fledged well being in modern social life. The level of societal development is usually measured according to the results of these activities. Culture and education serve for reproduction of various forms of activity, accumulate and transform various forms of culture, build new potential of a subject, whose objective is to move to a higher societal and cultural level. The growth of society depends on the quality of culture and education, whereas adult life perspective depends on participation in cultural life and opportunities offered by the education system. The conception of cultural awareness is perceived as a personal competence, which manifests itself in the ability to recognize, respect and protect cultural diversity and to participate in socially valuable cultural activities. This concept is related to the education of culture, which includes human knowledge, faith, art, morality, laws, customs and everything else, what a person acquires as a part of the society through continuous learning. Adult learning, personal and professional knowledge and development of competences contribute to creating unique significance of culture in personal and social life. This is especially relevant to an adult person, who has substantial life experience, knowledge and ability to choose forms, methods and techniques of development. For every person a way of development is an individual process that goes through integration into the society. Moreover, this broadens personal life and career opportunities. In order to survive and prosper the society must have a reliable mechanism of cultural transfer from generation to generation as well as working together to support learning autonomy of every member of society. The article explores the following questions: What is the concept of cultural consciousness and what guarantees its successful cultivation?

From that, what was written, were made these conclusions:

1. Analysis of the scientific literature leads to the conclusions that the phenomenon of cultural awareness has a very wide concept encompassing knowledge about the reality, defining the human capacity to observe, acknowledge, to understand oneself and the surroundings, responsibly analyze and understand their own beliefs, values, behaviors and to think critically. In other words, to disassociate from the current knowledge and perception. Also to be able to separate facts and opinions, analyze and interpret problems of reality and ambiguity, critically question the assumptions of social phenomena. Moreover, by invoking current experience to encourage not only notional understanding of the transformations, but also to take active steps in order to alter reality changing and disengaging alterations.
2. Adult educational process is based on the same basic principles: motivation, freedom, interest, cultural maturity and curiosity, autonomy and reflection. In this kind of education is also used a whole pallet of artistic education methods, such as active games, roles, improvisation, mirror, backup, plots, self-content development, actions with objects and people, etc. In adult education and cultural awareness training (learning) process are a lot of links that complement one another, thereby assuring conditions for the formation of an educated and mature personality. Scientific literature review allows to exclude these main principles of cultural awareness training (learning): it is a lifelong process, preparation for an unknown future; this is not a vocational training, but self-contained good, joyful, meaningful life experience search, as well as searching for ways to reveal the individual's personality, learning to change one's habits, to guide oneself by the new motivations and interests.
3. Results of the study revealed that the competence of cultural awareness is becoming more popular in adult life. Today, more than ever, it is important that adults engage in civic unity, tolerance and harmonious coexistence of different cultures. However, adults often lack the internal incentives or clear reasons to participate in permanent development and improvement, because that for an adult the need to learn comes from having certain goals. Only the person, who is able to set goals for oneself and who is looking for the ways to actualize them, can be responsible for the consequences of those choices.

